

آسیب‌شناسی تفکر التقاطی به مثابه اصلی‌ترین عامل انحراف جریان‌های اسلامی بر اساس تعالیم علوی (ع)

مجتبی فائق^۱، محمد روشن^۲

۱. محقق پسادکتری پژوهشکده خانواده دانشگاه شهید بهشتی: M_faegh@sbu.ac.ir

۲. دانشیار و ریاست پژوهشکده خانواده دانشگاه شهید بهشتی: m-roshan@sbu.ac.ir

خلاصه

هر حکومتی، اعم از دینی و غیر دینی، به همان اندازه که از اختیارات و امکانات، برخوردار است، به همان اندازه نیز در معرض انواع آسیب‌ها است. این مقاله بر آن است با روش توصیفی – تحلیلی، از میان انواع آسیب‌ها، به بررسی تفکر التقاطی به مثابه اصلی‌ترین عامل انحراف جریان‌های اسلامی بر اساس تعالیم علوی (ع) با تأکید بر کتاب شریف نهج البلاغه بپردازد. در این پژوهش، عوامل آسیب‌زا، پیامدهای ناگوار اجتماعی، سیاسی و اقتصادی ناشی از این آفت و راهکارهای پیشگیری از آن با عنایت به رویکردهای حکومت علوی مورد بررسی قرار گرفته است. یافته‌های پژوهش، حاکی از این است که مهم‌ترین آسیب‌ها و آفات ناشی از تفکر التقاطی جریان‌های منحرف که حکومت دینی در معرض آن قرار دارند عبارت است از: تضعیف و از میان برداشتن مخالفان و عدم بینش صحیح در درک مسائل.

کلمات کلیدی: آسیب‌شناسی، تفکر التقاطی، تعالیم علوی، نهج البلاغه

۱. مقدمه

یکی از مهم‌ترین مسائل حکومت‌ها، چگونگی تعامل با جریان‌های موجود است. این جریان‌های سیاسی، اجتماعی و... به جهت اهمیت و جایگاهی که دارند در معرض آفاتی هستند. شناسایی این آسیب‌ها، عوامل مؤثر در ایجاد آنها و راهکارهای پیشگیری و مقابله با آنها از مسائل حائز اهمیت در اندیشه‌های سیاسی جهان معاصر است. یکی از مهم‌ترین آسیب‌های پیش روی حکومت در مواجهه با جریان‌های حاکم، التقاط و تفکر ناشی از آن است که پیامدهای ناگوار دارد و موجب انحراف این جریان‌ها می‌شود. (Faegh, M., 2023, "Pathology of Judges from the Perspective of Islamic Taught". Global Journal of Arts Humanity and Social Sciences (ISSN, 2583, p.2034.

۲. پیشینه پژوهش

در آثار معاصر، در کتاب‌های مختلفی به موضوع حکومت اسلامی و بایسته‌های جریان‌های وابسته، پرداخته شده است؛ از جمله؛ کتاب‌هایی با عنوان اخلاق کارگزاران حکومت اسلامی؛ نظیر «کارگزاران شایسته در اسلام» به قلم آقای سید مرتضی حسینی اصفهانی (۱۳۸۴) که رساله دکتری ایشان بوده و به چاپ رسیده است. کتاب‌هایی با عنوان سیمای کارگزاران که از آن جمله می‌توان به «سیمای کارگزاران علی بن ابی‌طالب امیرالمؤمنین (ع)» آقای علی اکبر ذاکری (۱۳۷۸) اشاره نمود که شرح مبسوطی از کارگزاران حضرت (ع) در ولایات مختلف را آورده است. کتاب‌هایی با رویکرد ایجابی نسبت به اصول و ارزش‌های حکومت اسلامی در زمینه‌های سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، نظامی و... که به برخی آسیب‌های اخلاقی نیز پرداخته‌اند؛ نظیر «مردم سالاری دینی در نهج البلاغه» به قلم آقای علی کربلایی پازوکی (۱۳۸۸) که طرح دکتری وی است. مقالاتی درباره آسیب‌شناسی؛ نظیر آسیب‌های اخلاقی از دیدگاه نهج البلاغه؛ نوشته فاطمه دسترنج که در شماره ۳۰ فصلنامه پژوهش‌های نهج البلاغه (النهج) به چاپ رسیده است. مقاله‌ای با عنوان «آسیب‌شناسی رفتار کارگزاران حکومتی از منظر اسلام» نوشته مسعود راعی و محمد فلاح سلوکلابی که در شماره ۵۸ مجله حکومت اسلامی چاپ شده است. بررسی این آثار، نشان می‌دهد که در برخی از این آثار، تنها بایسته‌های اخلاقی کارگزاران حکومت، مورد توجه قرار گرفته است و در برخی دیگر به منابع اصیل روایی رجوع نشده است و در برخی هم عوامل آسیب‌زا و راهکارهای مقابله با آسیب‌ها مغفول مانده است. تاکنون، موضوع «آسیب‌شناسی تفکر التقاطی به‌مثابه اصلی‌ترین عامل انحراف جریان‌های اسلامی بر اساس تعالیم علوی (ع)»، در یک پژوهش مستقل مورد تحقیق و بررسی قرار نگرفته است تا مشخص شود حکومت دینی در بخش‌های مختلف حاکمیتی، از چه آسیب‌ها و خطراتی درباره التقاط جریان‌های انحرافی باید بپرهیزند و با چه عوامل تهدیدکننده‌ای مواجه خواهند بود. از این رو، این مسأله، ضرورت تحقیق در این باره را توجیه می‌نماید و می‌توان گفت شناسایی این آسیب‌ها، عوامل آسیب‌رسان و در نهایت، ارائه راهکارهای پیشگیری و مقابله با آن هدف پژوهش حاضر است.

۳. مفهوم‌شناسی

مفهوم آسیب در حوزه مسائل سیاسی و اجتماعی ظهور عیب و نقص و خروج از وضع طبیعی و در نهایت پیدایش تباهی است (فائق، ۲۰۱۴). آسیب‌شناسی اخلاق سیاسی کارگزاران حکومت از دیدگاه نهج البلاغه. پژوهش‌های نهج البلاغه، ۴۳(۱۳)، ۱۶۰-۱۴۳pp.؛ راعی؛ مسعود، فلاح سلوکلابی، محمد، آسیب‌شناسی رفتار کارگزاران حکومتی از منظر اسلامی، فصلنامه حکومت اسلامی، شماره ۵۹، بهار ۱۳۹۰). چنان‌که از این واژه در آموزه‌های اسلامی به "افت" که به معنای تباه‌کننده‌ای که به چیزی اصابت کند، تعبیر شده است (فراهیدی، بی‌تا، ج ۸، ۴۱۰).

آسیب‌شناسی در حقیقت شناسایی آن دسته از عوامل مهم و مؤثری است که وجود یا تداوم حیات آن می‌تواند فرآیند تحقق هر نظام یا سیستمی را متوقف یا به صورت محسوس کند نماید (دورکیم، ۱۳۷۳، ش ۷۴).

التقاط در لغت از ریشه (ل ق ط) به معنای، چیزی را بدون جست‌وجو و زحمت از هرجایی به دست آوردن، است (فیومی، بی تا، ج ۲، ۵۵۷؛ طریحی، ۱۳۷۵ ش، ج ۴، ۲۷۱).

در برخی کتاب‌های لغت بر یافتن چیزی بدون قصد و بدون آن که انسان به فکر آن باشد، تأکید شده است (ابن منظور، بی تا، ج ۷، ۳۹۳؛ زبیدی، بی تا، ج ۱۰، ۴۰۲).

تفکر التقاطی، در اصطلاح عبارت است از؛ مجموعه‌ای از نظریات که از گرایش‌های متفاوت و گاه متناقض گرفته شده و در کنار هم گرد آمده است که گاه با لندکی تأمل و دقت ناهمگونی و حتی تناقض در میان اجزای آن قلیل شناسایی است (مصباح یزدی، ۱۳۸۰ ش، ج ۳).

مهم‌ترین گروهی که در دوران خلافت امام علی (ع) اسیر اندیشه‌های التقاطی شدند، خوارج بودند (شریفی and فائق، ۲۰۱۶). آسیب شناسی اخلاقی کارگزاران حکومت دینی در نهج البلاغه. پژوهشنامه نهج البلاغه، ۱۵ (۴)، ۱ pp-۲۰. آنها با برداشت‌های نادرست از آموزه‌های اسلامی احکام ناروایی صادر نموده و براساس آن عمل می‌کردند. یکی از این برداشت‌های التقاطی مربوط به آیه «إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ» (الانعام/۵۷) است که آنها "حکم" را به مفهوم فرمانروایی و ریاست دانسته‌اند ولی معنای آن بر اساس تفاسیر مختلف، قانون الهی است (فخرالدین رازی، ۱۴۲۰ ق، ج ۱۳، ۹؛ شاذلی، ۱۴۱۲ ق، ج ۲، ۱۱۱؛ طباطبایی، ۱۴۱۷ ق، ج ۷، ۱۵ و ۱۶؛) و یکی از این قوانین لزوم وجود امیر و حاکم صالح یا فاجر برای اداره امور است که از آن گریزی نیست. در این باره در کتاب شریف نهج البلاغه آمده است:

«كَلِمَةٌ حَقٌّ يَرَادُ بِهَا الْبَاطِلُ نَعَمْ لِئِنَّهُ لَمَّا حُكِمَ لِلَّهِ وَ لَكِنَّ هَؤُلَاءِ يَقُولُونَ لَمَّا إِمْرَةٌ لِلَّهِ وَ لَئِنَّهُ لَمَّا بَدَّ لِلنَّاسِ مِنْ أَمِيرٍ بَرٍّ أَوْ فَاجِرٍ يَعْمَلُ فِي إِمْرَتِهِ الْمُؤْمِنُ وَ يَسْتَمْتِعُ فِيهَا الْكَافِرُ وَ يَبْلُغُ اللَّهُ فِيهَا الْأَجَلَ وَ يَجْمَعُ بِهِ الْفِيءُ وَ يَقَاتِلُ بِهِ الْعَدُوَّ وَ تَأْمَنُ بِهِ السَّبِيلُ وَ يُؤْخَذُ بِهِ لِلضَّعِيفِ مِنَ الْقَوَى حَتَّى يَسْتَرِيحَ بَرٌّ وَ يُسْتَرَاخَ مِنْ فَاجِرٍ» (نهج البلاغه، خطبه ۴۰).

۴. مسئله تحقیق

یکی از مهم‌ترین مسائل حکومت‌های اسلامی، آسیب‌های جریان‌های سیاسی و اجتماعی است. آسیب‌ها و معضلاتی که بروزشان حسن‌ظن مردم به حاکمیت اسلامی را به سوءظن تبدیل کرده و اسباب نارضایتی و سستی آنها در عمل به ارزش‌های اسلامی را ایجاد می‌کند.

مهم‌ترین سؤالات پیرامون تفکر التقاطی جریان‌های موجود در حکومت عبارت است از:

۱- مهم‌ترین نشانه تفکر التقاطی کدام است؟

۲- مهم‌ترین عوامل مؤثر در ایجاد این آسیب چیست؟

۳- پیامدهای ناگوار التقاط جریان‌های حکومتی کدام است؟

۴- مهم‌ترین راهکارهای پیشگیری و مقابله با این آسیب کدام است؟

تفکر التقاطی یکی از مهم‌ترین آسیب‌های معرفتی جریان‌های فعال حکومتی است که پیامدها و آفت‌های ناگواری

در پی دارد.

مطالعات میان رشته‌ای
علوم انسانی و اسلامی ایران

10th International Conference on
Interdisciplinary Studies in Humanities
and Islamic Sciences of IRAN

۴-۱. نشانه‌های تفکر التقاطی

مهم‌ترین نشانه تفکر التقاطی برداشت شخصی و تفسیر به رأی اصول و قوانین است که به صورت بدعت‌هایی بروز می‌یابد. برخی بدعت‌های خوارج که بارزترین نماینده تفکر التقاطی است؛ عبارت است از:

(الف) برخی گروه‌های آنها به حد شراب‌خواری معتقد نبودند.

(ب) بر اساس آیات «إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا؛ لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَ مَا تَأَخَّرَ وَ يُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَ يَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا» «ما برای تو پیروزی آشکاری فراهم ساختیم! تا خداوند گناهان گذشته و آینده‌ای را که به تو نسبت می‌دادند ببخشد (و حقانیت تو را ثابت نموده) و نعمتش را بر تو تمام کند و به راه راست هدایت فرماید» (الفتح/۲۱) ارتکاب گناه کبیره را برای پیامبران جایز می‌دانستند.

(ج) اجماع آنها بر اینکه هرکس گناه کبیره‌ای انجام دهد کافر است و از دین به کلی خارج می‌شود و با کافران پیوسته در آتش دوزخ خواهد بود.

(د) حد رجم (سنگسار کردن زناکار محصنه) را ثابت نمی‌دانستند و می‌گفتند حکم رجم در قرآن و روایات نیامده است.

(هـ) حد قذف (نسبت ناروا) را فقط برای کسی که به زن پاکدامنی نسبت ناروا دهد دانسته و عکس آن را ثابت شده نمی‌دانستند. (ملطی، ۱۳۸۸ق، ۵۱؛ شهرستانی، ۱۳۶۴ش، ج ۱، ۱۱۸-۱۲۲؛ بغدادی، بی تا، ۸۲-۸۷؛ اسفرائینی، ۱۳۷۴ق، ۴۹-۵۱).

تفسیر به رأی اصول نشانه دیگر تفکر التقاطی است که از بررسی سرگذشت خوارج به دست می‌آید. (Faegh, M., 2023. "The Place of Intelligence in Human Training from The Viewpoint of Islamic Doctrine". PAKISTAN ISLAMICUS (An International Journal of Islamic & Social Sciences), 3(1), (pp.01-19.

نافع بن‌ازرق رهبر یکی از گروه‌های خوارج حکم به کفر قاعدان (بازنشستگان و ازکارافتاده‌ها) و اطفال (کودکان) داد و کشتن‌شان را جایز اعلام کرد. نجده بن‌عامر رهبر گروه دیگر خوارج نامه‌ای به نافع نوشت که تو کسانی را کافر و واجب‌القتل می‌دانی که عذرشان در کتاب خدا آمده است: «لَيْسَ عَلَى الضُّعْفَاءِ وَ لَا عَلَى الْمَرْضَى وَ لَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يَنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَ رَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ» (بر ضعیفان و بیماران و آنها که وسیله‌ای برای انفاق (در راه جهاد) ندارند، ایرادی نیست (که در میدان جنگ شرکت نجویند)، هر گاه برای خدا و رسولش خیرخواهی کنند (و از آنچه در توان دارند، مضایقه نمایند). بر نیکوکاران راه مؤاخذه نیست و خداوند آمرزنده و مهربان است!) (التوبة/۹۱) نافع در جوابش نوشت: «تو مرا نصیحت کردی و در مواردی به من ایراد گرفتی اکنون تفسیر آنها را برایت بیان می‌کنم. قاعدان این زمان همچون قاعدان زمان پیامبر(ص) نیستند، زیرا آنها در مکه محصور و مقهور بودند و راه فرار نداشتند در حالی که اینها دین را شناخته، قرآن می‌خوانند و راه درست برایشان آشکار است. قرآن کریم درباره اینها فرموده است: "... أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا...» (کسانی که فرشتگان (قبض ارواح)، روح آنها را گرفتند در حالی که به خویشتن ستم کرده بودند، به آنها گفتند: شما در چه حالی بودید؟) (و چرا با

اینکه مسلمان بودید، در صفِ کفار جای داشتید؟! گفتند: ما در سرزمین خود، تحت فشار و مستضعف بودیم. آنها [فرشتگان] گفتند: مگر سرزمین خدا، پهناور نبود که مهاجرت کنید؟! آنها (عذری نداشتند، و) جایگاهشان دوزخ است، و سرانجام بدی دارند) (النساء/۹۷). هم‌چنین وقتی عده‌ای از اعراب از پیامبر (ص) اجازه گرفتند که در جنگ شرکت نکنند، خداوند متعال فرمود: "... سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ" (و عذرآوردگان از اعراب، (نزد تو) آمدند که به آنها اجازه (عدم شرکت در جهاد) داده شود و آنها که به خدا و پیامبرش دروغ گفتند، (بدون هیچ عذری در خانه خود) نشستند بزودی به کسانی از آنها که مخالفت کردند (و معذور نبودند)، عذاب دردناکی خواهد رسید!) (التوبة/۹۰). اما در مورد کودکان در قرآن کریم از زبان نوح(ع) آمده است: "وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَيَّ الْأَرْضَ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا؛ إِنَّكَ إِن تَذَرَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا"؛ نوح گفت: پروردگارا! هیچ یک از کافران را بر روی زمین باقی نگذار!؛ چرا که اگر آنها را باقی بگذاری، بندگان را گمراه می‌کنند و جز نسلی فاجر و کافر به وجود نمی‌آورند! (نوح/۲۶ و ۲۷)

در این آیات نوح دعا کرد و از خداوند درخواست عذاب قومش را نمود و او قوم خود را کافر نامید، با اینکه برخی از آنان کودک و برخی هنوز به دنیا نیامده بودند، پس چگونه نوح(ع) کودکان و جنین‌های امت خویش را کافر بنامد و ما آنها را کافر نخوانیم. در حالی که خداوند متعال می‌فرماید: "أَكْفَارُكُمْ خَيْرٌ مِنْ أَوْلَائِكُمْ أَمْ لَكُمْ بَرَاءَةٌ فِي الزُّبُرِ" (آیا کفار شما بهتر از آنانند یا برای شما امان‌نامه‌ای در کتب آسمانی نازل شده است؟! (القمر/۴۳) مسلمانان مانند کفار عرب هستند که جزیه آنها پذیرفته نمی‌شود و میان ما و ایشان یا شمشیر است یا به آیین ما گرویدن، اما مباح بودن امانات، هم‌چنان که خداوند خون آنها را حلال نمود اموال آنها را نیز برای ما حلال کرد. بنابراین اموال آنها فی‌ء- از اموال عمومی- مسلمانان است؛ پس از خدا بترس و جز توبه عذری برایت نیست» (مبَرِد، بی‌تا، ج ۲، ۲۲۷-۲۲۹).

علاوه بر این، خوارج در بیان مصادیق برخی آیات قرآن کریم نیز دچار تحریف شده‌اند، از جمله مدعی شده‌اند که آیه «وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ» (بعضی از مردم باایمان و فداکار، همچون علی (ع) در لیلۃ‌المبیت، به هنگام خفتن در جایگاه پیغمبر(ص)، جان خود را به خاطر خشنودی خدا می‌فروشنند و خداوند نسبت به بندگان مهربان است) (البقرة/۲۰۷) درباره ابن‌ملجم مرادی نازل شده است (ملطی، ۱۳۸۸ق، ۵۱؛ شهرستانی، ۱۳۶۴ش، ج ۱، ۱۱۸-۱۲۲؛ بغدادی، بی‌تا، ۸۲-۸۷؛ اسفرائینی، ۱۳۷۴ق، ۴۹-۵۱).

پس بروز بدعت‌ها در نتیجه به‌کارگیری آرا و نظرات شخصی مهم‌ترین نشانه شکل‌گیری تفکر التقاطی در جریان‌های انحرافی موجود در حکومت‌ها است.

۲-۴. عوامل مؤثر در ایجاد تفکر التقاطی

در ایجاد تفکر التقاطی عوامل مختلف درونی و بیرونی اثرگذار است. از جمله عوامل درونی می‌توان به جهل و پیروی از هوای نفس اشاره کرد و مهم‌ترین عامل بیرونی نیز رهبران فاسد هستند.

الف) عوامل درونی

جهل و نادانی به مبانی مهم‌ترین عامل درونی ایجاد تفکر التقاطی است. چنان‌که مولای متقیان(ع) جهل و خطاکاری خوارج را عامل گمراهی آنها می‌دانند. در خطبه ۶۰ نهج البلاغه درباره جهل و نادانی خوارج آمده است:

«لَا تَقْتُلُوا الْخَوَارِجَ بَعْدِي فَلَيْسَ مَنْ طَلَبَ الْحَقَّ فَأَخْطَاهُ كَمَنْ طَلَبَ الْبَاطِلَ فَأَدْرَكَهُ» که منظور از «كَمَنْ طَلَبَ الْبَاطِلَ فَأَدْرَكَهُ» معاویه و اصحابش است (نهج البلاغه، خطبه ۶۰). علاوه بر این در عبارت دیگری از حضرت (ع) خوارج مردمی ساده‌لوح و احمق معرفی شده‌اند:

«أَنْتُمْ مَعَاشِرُ أَحْقَاءِ الْأَهَامِ سَفَهَاءِ الْأَحْلَامِ» (نهج البلاغه، خطبه ۳۶).

دومین عامل درونی ایجاد تفکر التقاطی، پیروی از هوای نفس است. امام علی (ع) در تبیین عوامل مؤثر در شکل‌گیری فتنه‌ها، تفکر التقاطی را یکی از عوامل مهم دانسته که ریشه‌اش پیروی از خواهش‌های نفسانی است. در این باره در کتاب شریف نهج البلاغه آمده است:

«إِنَّمَا بَدَأَ وَقُوعَ الْفِتَنِ أَهْوَاءُ تُتَّبَعُ... وَ لَكِنْ يُؤْخَذُ مِنْ هَذَا ضِعْثٌ وَمِنْ هَذَا ضِعْثٌ فَيَمْرَجَانِ فَهَيَّاكَ يَسْتَوْلِي الشَّيْطَانُ عَلَى أَوْلِيَائِهِ...» (نهج البلاغه، خطبه ۵۰)

ب) عوامل بیرونی

مهم‌ترین عامل بیرونی در ایجاد تفکر التقاطی وجود رهبران فاسد است، که درک درستی از شرایط نداشته و صحیح و سقیم را با هم آمیخته و بر اساس آموزه‌های التقاطی و نادرست مردم را رهبری می‌نمایند. امام علی (ع) یکی از عوامل ایجاد فتنه‌ها – که یکی از مهم‌ترین آنها پیدایش گروه خوارج است – را یاری و پیروی از رهبران فاسد می‌دانند:

«إِنَّمَا بَدَأَ وَقُوعَ الْفِتَنِ أَهْوَاءُ تُتَّبَعُ... وَ يَتَوَلَّى عَلَيْهَا رِجَالٌ رِجَالًا عَلَى غَيْرِ دِينِ اللَّهِ...» (نهج البلاغه، خطبه ۵۰؛ شرح نهج البلاغه ابن‌میثم، ج ۲، ۱۳۴).

۳-۴. آسیب‌های ناشی از تفکر التقاطی

مهم‌ترین آسیب‌های ناشی از تفکر التقاطی عبارت است از؛

۱- تضعیف و از میان برداشتن مخالفان

نخستین پیامد ناشی از التقاط با توجه به عملکرد خوارج (به عنوان نماینده جریان التقاطی) تضعیف و نابودی مخالفان است. خوارج، مرتکبین گناه کبیره را کافر دانسته و تعرض به جان، ناموس، کودکان و اموال مسلمانان را جایز می‌دانستند (بغدادی، بی تا، ۷۳؛ شهرستانی، ۱۳۶۴ ش، ج ۱، ۱۱۰-۱۱۲). آنها عبدالله بن خباب فرماندار امام علی (ع) در نهروان را به جرم اینکه گفت «حضرت (ع) خدا را بهتر از شما می‌شناسد و در کار دینش با احتیاط‌تر و بصیرتش بیشتر است» کشتند و شکم همسر او را که آبیستن بود دریدند و او را نیز به شهادت رساندند (دینوری، ۱۳۶۸ ش، ۲۰۷؛ جزری، ۱۴۰۹ ق، ج ۳، ۱۱۹؛ عسقلانی، ۱۴۱۵ ق، ج ۴، ۶۴؛ دینوری، ۱۴۱۰ ق، ج ۱، ۱۶۷ و ۱۶۸؛ بلاذری، ۱۴۱۷ ق، ج ۲، ۳۶۶ و ۳۶۷؛ مقدسی، بی تا، ج ۵، ۲۲۴؛ حنبلی، ۱۴۰۶ ق، ج ۱، ۲۲۶؛ ابن جوزی، ۱۴۱۲ ق، ج ۵، ۱۴۳ و ۱۴۴).

۲- عدم بینش صحیح در درک مسائل

از دیگر آسیب‌های تفکر التقاطی نداشتن بینش صحیح به جایگاه‌های مختلف و اشخاص، با اعتقادات گوناگون است. خوارج، مسلمانان را دشمن و کافران را دوست خود می‌دانستند. روزی خوارج در مسیر خود به یک مسلمان و یک

مسیحی برخورد کردند، مسلمان را به جرم اینکه اعتقادش با آنها متفاوت بود کشتند و مسیحی را زنده گذاشتند. (ابن‌ابی‌الحدید، ۱۳۳۷ش، ج ۲، ۲۷۹). افزون بر این گروهی از مسلمانان با خوارج روبه‌رو شدند، خوارج پرسیدند: «شما که هستید؟» یکی از افراد که زیرک و با فراست بود پاسخ داد: «گروهی مشرک هستیم که به شما پناه آورده‌ایم تا کلام خدا را شنیده و از احکام آن آگاهی پیدا کنیم». خوارج به همدیگر گفتند که پیمان پیامبر(ص) را محترم شمارید و بخشی از قرآن را بر آنها خوانده و ایشان را به مکان امنی برسانید (ابن‌ابی‌الحدید، ۱۳۳۷ش، ج ۲، ۲۸۱). این گروه انحرافی در نتیجه اندیشه‌های التقاطی خود، دوست را دشمن و دشمن را دوست پنداشته و فقط به ظاهر دین پایبند بودند، وقتی یکی از آنها خوکی را با شمشیر کشت دیگری اعتراض کرده، گفت: «این عمل فساد در زمین است و باید از صاحب آن حلالیت بگیری.» یا هنگامی که یکی از خوارج خرمایی که از نخل افتاده بود را پیدا کرد و در دهان گذاشت دیگری خرما را از دهان او بیرون آورد به این دلیل که مال حرام خورده است! (ابن‌ابی‌الحدید، ۱۳۳۷ش، ج ۲، ۲۸۱). پس بینش نادرست به مسائل از دیگر آفت‌های تفکر التقاطی است.

۴-۴. راهکارهای پیشگیری از تفکر التقاطی

از بررسی سیره امام علی(ع) در دوران زمامداری، مهم‌ترین راهکار برای پیشگیری از التقاط فکری عبارت است از: پایبندی قاطع حاکمان و مدیران به اصول و ارزش‌ها و پرهیز از توجه به اندیشه‌های باطل و گمراه‌کننده در اداره حکومت؛

این راهکار به رویکرد حاکمان و مسئولان برمی‌گردد که تصمیمات کلان حکومتی را گرفته و جهت‌گیری حکومت متأثر از رأی و نظر آنها است. امام علی(ع) درباره یقین به اهداف و جهت‌گیری روشن و آشکار خود می‌فرماید: «وَإِنِّي لَعَلِّي بَيْنَهُ مِنْ رَبِّي وَمِنْهَاجٍ مِنْ نَبِيِّ وَإِنِّي لَعَلِّي الطَّرِيقِ الْوَاضِحِ الْقَطُّ لَقَطًا»؛ ولی من به راه پروردگارم و سیره پیامبرم حرکت می‌کنم. به‌راستی که من به روش واضح و روشنی سیر می‌نمایم و آن را از راه‌های باطل جدا می‌سازم (نهج البلاغه، خطبه ۹۶).

۴-۵. راه‌های مقابله با جریان التقاطی

مهم‌ترین راه مقابله با جریان‌های التقاطی شکل گرفته، با عنایت به رویکرد امام علی(ع) در مواجهه با خوارج، قاطعیت حاکمان و مدیران در برچیدن تفکرات آنها است. برای جلوگیری از تسری تفکر التقاطی در کارگزاران حکومت، حاکمان و مسئولان باید با جدیت به مبارزه عملی با این آسیب معرفتی پرداخته و با برخوردی قاطع پیروان این مکاتب را نابود کنند؛ چنان که حضرت علی(ع) در مقابله با گروه منحرف خوارج ابتدا آنها را نصیحت نمودند و سپس با آنها جنگیدند و

۱- موارد دیگری در این باره از حضرت(ع) آمده است: نهج البلاغه، خطبه‌های ۱۰، ۳۷، ۹۶ و ۱۳۷.

در این جنگ همه خوارج جز ده نفر به هلاکت رسیدند (نهج البلاغه، خطبه ۵۸).
امام علی (ع) در سخنان دیگری هم مبارزه قاطع با خوارج را مورد تأکید قرار دادند؛
۱- بیم دادن خوارج از کشته شدن؛ (نهج البلاغه، خطبه ۳۶)
۲- توصیف ویژگی‌های جنگ با خوارج؛ (نهج البلاغه، خطبه ۱۲۱)
پس قاطعیت در مبارزه با جریان‌های التقاطی مهم‌ترین راهکار مقابله با نفوذ این جریان فکری در جامعه است.

۵. نتیجه‌گیری

بر اساس پژوهش حاضر نتایج زیر به دست می‌آید:

- ۱- مهم‌ترین نشانه‌های بروز تفکر التقاطی در جریان‌های انحرافی عبارت است از: برداشت شخصی و تفسیربه‌رأی اصول و قوانین که به صورت بدعت ظهور می‌یابد.
- ۲- اهم عوامل مؤثر در ایجاد تفکر التقاطی که دارای ریشه‌های درونی و بیرونی است، عبارت است از: جهل و نادانی به مبانی، پیروی از هوای نفس و وجود رهبران فاسد.
- ۳- مهم‌ترین آسیب‌های ناشی از تفکر التقاطی، تضعیف و از میان برداشتن مخالفان و عدم بینش صحیح در درک مسائل است.
- ۴- پایبندی قاطع حاکمان و مدیران به اصول و ارزش‌ها و پرهیز از توجه به اندیشه‌های باطل و گمراه‌کننده در اداره حکومت مهم‌ترین راهکار پیشگیری از التقاط جریان‌های انحرافی موجود است.
- ۵- مهم‌ترین راهکار مقابله با آسیب تفکر التقاطی، قاطعیت حاکمان و مدیران در حذف تفکرات جریان‌های انحرافی است.

منابع

— قرآن کریم

— نهج البلاغه

۱. ابن‌ابی‌الحدید، عزالدین ابوحامد، (۱۳۳۷ش)، "شرح نهج البلاغه"، کتابخانه عمومی آیتا... مرعشی نجفی، قم.
۲. ابن جوزی، (۱۴۱۲ق)، "المنتظم فی تاریخ الامم و الملوک"، دارالکتب العلمیه، بیروت.
۳. ابن‌منظور، محمد بن مکرم، (بی‌تا)، "لسان العرب"، دارصادر، بیروت.
۴. اسفرائینی، طاهر بن محمد، (۱۳۷۴ق)، "التبصیر فی الدین و تمییز الفرقة الناجیه عن الفرق الهالکین"، مکتبه الخانجی، قاهره.
۵. بحرانی، میثم بن علی، (۱۳۶۲ش)، "شرح نهج البلاغه"، دفتر نشر کتاب، بی‌جا.
۶. بغدادی، عبدالقادر بن طاهر، (بی‌تا)، "الفرق بین الفرق"، مکتبه محمد صبیح، قاهره.
۷. بلاذری، احمد بن یحیی، (۱۴۱۷ق)، "أنساب الأشراف"، دارالفکر، بیروت.
۸. جزری، عزالدین بن الأثیر، (۱۴۰۹ق)، "أسد الغابه فی معرفه الصحابه"، دارالفکر، بیروت.
۹. دورکیم، امیل، (۱۳۷۳ش)، "قواعد و روش جامعه‌شناسی"، ترجمه علی محمد کاردان، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
۱۰. حنبلی، ابن‌العماد، (۱۴۰۶ق)، "شذرات الذهب فی اخبار من ذهب"، دار ابن‌کثیر، دمشق-بیروت.
۱۱. دینوری، احمد بن داود، (۱۳۶۸ش)، "الأخبار الطوال"، منشورات الرضی، قم.
۱۲. دینوری، عبدالله بن مسلم، (۱۴۱۰ق)، "الامامة و السیاسة"، دارالأضواء، بیروت.
۱۳. زبیدی، محمد بن محمد، (بی‌تا)، "تاج العروس"، دارالفکر، بیروت.
۱۴. شاذلی، سید بن قطب، (۱۴۱۲ق)، "فی ظلال القرآن"، دار الشروق، بیروت-قاهره.
۱۵. شهرستانی، عبدالکریم، (۱۳۶۴ش)، "الملل و النحل"، نشر شریف رضی، قم.
۱۶. طباطبایی، سید محمدحسین، (۱۴۱۷ق)، "المیزان فی تفسیر القرآن"، انتشارات جامعه مدرسین، قم.
۱۷. طریحی، فخرالدین بن محمد، (۱۳۷۵ش)، "مجمع البحرین"، مرتضوی، تهران.
۱۸. عسقلانی، احمد بن علی، (۱۴۱۵ق)، "الإصابة فی تمییز الصحابه"، دارالکتب العلمیه، بیروت.
۱۹. فخرالدین رازی، محمد بن عمر، (۱۴۲۰ق)، "مفاتیح الغیب"، دار احیاء التراث العربی، بیروت.
۲۰. فراهیدی، خلیل بن احمد، (بی‌تا)، "کتاب العین"، نشر حجرت، قم.
۲۱. فیومی، احمد بن محمد، (بی‌تا)، "المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر للرافعی"، مؤسسه دار الهجرة، قم.
۲۲. مبرد، محمد بن یزید، (بی‌تا)، "الکامل فی اللغة و الادب"، دارالکتب العلمیه، بیروت.
۲۳. مصباح‌یزدی، محمدتقی، (۱۳۸۰ش)، "پرسش‌ها و پاسخ‌ها"، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، قم.
۲۴. مقدسی، مطهر بن طاهر، (بی‌تا)، "البدء و التاریخ"، مکتبه الثقافه الدینیة، بی‌جا.

۲۵. ملطی، محمد بن احمد، (۱۳۸۸ق)، "التنبیه و الرد علی الاهواء و البدع"، مکتبه المعارف، بیروت.
۲۶. راعی، مسعود، و فلاح سلوکلابی، محمد، (۱۳۹۰ش) "آسیب‌شناسی رفتار کارگزاران حکومتی از منظر اسلامی"، فصلنامه حکومت اسلامی، شماره ۵۹.
۲۷. شریفی and فائق، ۲۰۱۶. "آسیب شناسی اخلاقی کارگزاران حکومت دینی در نهج البلاغه"، پژوهشنامه نهج البلاغه، ۱۵(۴)، pp. ۱-۲۰.
۲۸. فائق، ۲۰۱۴. "آسیب‌شناسی اخلاق سیاسی کارگزاران حکومت از دیدگاه نهج البلاغه". پژوهش‌های نهج البلاغه، ۴۳(۱۳)، pp. ۱۶۰-۱۴۳.
29. Faegh, M., 2023, "Pathology of Judges from the Perspective of Islamic Taught". Global Journal of Arts Humanity and Social Sciences ISSN, 2583, p.2034.
30. Faegh, M., 2023, "The Place of Intelligence in Human Training from The Viewpoint of Islamic Doctrine". PAKISTAN ISLAMICUS (An International Journal of Islamic & Social Sciences), 3(1), pp.01-19.